

„Míg magyar van, feltámadok...”(?)

Szabó Dezsőről



Kerepesi temetőben járok, derült tavaszi időben, egyedül a parcellák között. Mindig szerettem ezt a sírkertet, órákig el tudok bolyongani benne. Ismerős sírokat látogatok végig, írókét, költőkét, születési és halálozási évszámokat böngészek a nevek alatt. Néhány sírhely zarándokhelyemmé vált.

A Kossuth-mauzóleumnál csaknem mindig jobbra térek. Ritkás, öreg akácok közt vezet kieső térségen az ösvény; elhagyott katonatemetőre emlékeztet elszórt sírköveivel. Szabó Dezső nyugszik itt. Ő ugyan, mint végrendeletében meghagyta, a Gellért-hegy déli, „legnagyobb sziklacsúcsán” jelölte meg végső nyughelyét, de a Rákóczi téren hevenyészve összeütött koporsó, benne az író földi maradványaival soha nem érkezett meg a Dunára magasodó hegyromra. 1949-ben, újratemetésekor kerül a forgalmas térről a Kerepesi temetőbe, s nyugszik itt, a nemzeti panteon e csendes zugában. Szép hely ez is, társtalanságában, különállásában mintha csak életét szimbolizálná.*

Szabó Dezső 1899-ben kerül Erdélyből Budapestre, és 1900-ban lesz az Eötvös Collegium hallgatója, mely ugyan ekkor még csak öt éves múltra tekint vissza, de megalakulása pillanatától az ország legrangosabb felsőoktatási intézményének számít. Ő, aki oly ritkán osztogatta pályája során a dicséző szavakat, Bartoniek Gézáról, a Collegium legendás igazgatójáról, önéletrajzi visszatekintésében, az *Életeimben*, fontosnak tartja megjegyezni, hogy az igazgató személyében „megfelelő ember került a megfelelő helyre”. Befutott író, túl van *Az elsodort falu* megjelenésén, amikor még mindig levelezésben áll volt igazgatójával. Másodéves collegistaként 1902 nyarán nyelvjárási gyűjtésre indul Erdélybe.

„Június 27-e este 7 óra óta Csikszentdomokos község a történelem színpadára lépett – írja lelkesedéssel beszámolóját Bartoniek Gézának. – A vidék nagyon szép. Egy-két órai gyaloglás után az ember bent van a havasok között. Olyan vápákon mentem keresztül, hogy szemem-szám elállott... A mindenféle fenyőerdők közébe eső rétek úgy néznek ki, mintha kalotaszegi varrottasokkal volnának beterítve. Felvergődtem az Egyeskehöz, honnan az egész csíki világ úgy néz ki, mint egy óriási zöld tövisdisznó. Én majd fogok ott a hegyek között egy iskolát alapítani. Gimnasiumom épülete egy jó karban levő esztana lesz. A háló friss széna, növény- és ásványtani laboratóriumom a körülvevő világ. Aztán ott fogok én tanítani, tanítványaim nem fognak sem nagyságos, sem méltóságos úrnak szólítani, hanem ha lesz bennem egy kis jó, s egy kis tudás, azt átplántálom beléjük. Esztétikáról tudni sem fognak, a szép itt olyan, mint a levegő, csak be kell szívni. Egyáltalán, ez szörnyű szép dolog lesz és meglesz.”

A levél írója 21 éves ekkor. Az öntörvényűség mint gondolkodásának, szemléletének későbbi meghatározó eleme már ekkor érvényre jut abban az utópiában, melyet igazgatója előtt felrajzol a havasi iskolában megálmodott munkáról.

* Az írás születésekor még Hegedűs Lóránt püspök úr sírhelye nem került Szabó Dezső hamvai mellé.

Alapvetően romantikus lélek, s ez a lelkeség végigvonul azokban a műfajokban, melyekben kipróbálja magát. Rációja, vele született kivételes intellektusa, lírai alkattal fonódik össze, a költő találkozik benne a politikussal, s a művek egy részében kifogásolt eszmei tisztázatlanság, legtöbbször e kettő együttes jelenlétével magyarázható.

Nem volt korábban márvánnyal fedve hantja a Kerepesi temetőben. Andrassy Kurta János róla készített mellszobra sem nézett szembe látogatóival. Hétköznapi, közönséges sír volt fakereszttel és felirattal, amikor 1988. június 10-én, a frissen bejegyzett Szabó Dezső Emléktársasággal körbeálltuk nyughelyét születésének 110. évfordulóján. A késő tavaszi erjedés az egész országot eltöltötte már akkor, világos jeleit mutatta roppanásának a rendszer, s ebben az ünnepélyes és nagy időket ígérő várakozásban egymás után alakultak meg a civil kezdeményezésű társaságok: a Németh László, a Veres Péter, a Bajcsy-Zsilinszky Társaság. Akkor, ott a hulló esőben, majd a hirtelen támadt tűző napsütésben, először és utoljára tekinthettem végig rajongói táborán. Külön-külön ismertem őket az Egyetemi Színpad Forrás-köri estjeiről, de együtt, táborba verődve, most láttam őket először. Kikre emlékszem? Hartványi István könyvkiadó, Zsigmond Gyula, a Petőfi Párt főtítkárhelyettese, Fitos Vilmos, a Turul-ellenzék vezetője, Budai Balogh Sándor, a Szabó Dezső Emléktársaság elnöke, Muharay Kálmán (Muharay Elemér rendező, dramaturg testvéröccse), Sebestyén László újságíró, történész, Bérci László, a népi írók fényképeinek és a legismertebb Szabó Dezső-portré készítője, Andrassy Kurta János szobrász, Kopré József költő álltak körül másokkal együtt a sírt. Legtöbbjük a kisgazdapárt felszámolására irányuló koncepciók per, a Magyar Közösség perének voltak a vádlottjai. Mind halottak. Püski Sándorra csak azért nem emlékszem, mert gyakori hazajövelei ellenére, valószínűleg még Amerikában tartózkodott. Az írói életutat ismertető-méltató beszédet az a Kardos Ernő tartotta, aki Szabó Dezső népszerű vállalkozásának, a *Ludas Máttyás Füzeteknek* önzetlen propagátora volt, s aki, míg élt (97 évesen halt meg), minden évben összerelte az egyre apadó nyáját a Mester sírja körül.

A márvánnyal fedett lapra négy sort véstek fel, Szabó Dezső négy sorát.

*Meghalok én tízszor, százszor,
Nem félek én a haláltól.
De rakhatsz rám hegyet, hatot:
Míg magyar van, feltámadok.*

Nem egészen így történt. Az intő jelet valójában már az ominózus napon, 1988. június 10-én észleltem, csak nem tulajdonítottam neki különösebb jelentőséget: kevés volt a fiatal. (E szomorú tény, a fentebb már említett társaságok mindegyikére, megalakulásuk pillanatától rávetítette árnyékát.) Szabó Dezső kimaradt az oktatókból. Nevét, személyét, írásait agyonhallgatták, műveit antikvár példányokban olvasta az ember. Egyetlen monográfia foglalkozott az életművel, Nagy Péternek adatokban ugyan gazdag, de a „trend” elvárásaihoz igazodó, merev-marxista szemléletű opusa. Gombos Gyula Szabó Dezső-könyve éppen ez idő tájt, 1988 környékén került kezembe. Későn. S ha csak a fővárost nézem, a budapesti bölcsészkaron Czine Mihály évfolyam-előadásain hallhatott az ember róla, M. Kiss Sándor és Salamon Konrád, a népi mozgalom, a „harmadik út” a Márciusi Front kapcsán, szűk körű szeminárium hallgatóság előtt beszélt az életpályáról.

A sírt körbeálló hajlott korú emlékezők, ahhoz a nemzedékhez tartoztak, akiknek a magyarságról kialakított képét, paraszt- és népszemléletét ő formálta meghatározóan. *Az elso-*

dort falu írója vette védelmébe úgy a parasztot, hogy minden lehetséges társadalmi fejlődést ennek a néptömegnek a sorsából kiindulva magyarázott. Azzal, hogy Szabó Dezső a magyarságot a paraszttal azonosította, s helyzetének alakulását a demokrácia fokmérőjének tekintette, kétségtelenül a parasztkérdésre irányította a figyelmet, de a parasztság életének tárgyilagos megközelítéséhez nem segített hozzá. Szabó Dezsőnek az akkori ifjúság nép- és történelemszemléletére kifejtett hatását az 1943-as szárszói konferencia egyik felszólalója így összegezte: „...munkásságával új elem került az ifjúság gondolkozásába: a paraszti probléma, persze olyan sajátos módon, ahogy éppen kialakulhatott, romantikusan. Ez a szemlélet úgy képzelte el a parasztságot, mint valami kizárólagos és hatalmas rezervoárját az ősi magyarságnak, és mintha rajta kívül nem is lett volna más magyarság. De magának a paraszti néposztálynak reális körvonalai elmosódtak abban a hatalmas fogalmazásáradatban, ami előbb és inkább volt kultúra, művészet, mint gazdasági és társadalmi kérdés.”

Eretnek gondolatok? Nem gondolnám. Sok igazság, észrevétel szorult bele a Győrffy-kollégium igazgatójának, Kardos Lászlónak e néhány mondatába. *A magyar parasztról* írt Szabó Dezső-tanulmányban olvasom a következő sorokat: „Életem jelentékeny részét töltve különböző vidéken a magyar parasztköz, teljesen köztük élve, velük dolgozva, köztük lakva, velük étkezve: egész erővel merem állítani, hogy mind máig a magyar paraszt lelkéhez a magyar irodalom nem férközött hozzá.”

Ez azért így elnagyolt, igaztalan megállapítás. A magyar paraszthoz, a parasztság rétegi tagozódásából fakadó mentalitásformákhoz kevesen férköztek úgy hozzá, mint Tömörkény István, Móra Ferenc, maguk a népi írók, hogy aztán a nagy elődről, Móriczról ne is beszéljünk. Abban egészen biztosan igaza van Szabó Dezsőnek, hogy jól ismerte egyedeiben is a parasztságot, de ábrázolásában legtöbbször kiinduló pont a látott és tapasztalt élményanyag, igazi hús-vér figurák ritkán születnek tolla alatt, hősei – nem egy kritika veti a szemére – sok esetben szócsövei eszmerendszerének. A hatás kedvéért nem riad vissza a bizarr, színpadias megoldásoktól sem. A „parazsi problémára” mégis ő hívta fel a figyelmet, a harmincas évek szociográfiai irodalmának, a népi írók e maradandó értékű vállalkozásának, Szabó Dezső az erjesztője.

Fogságban címmel Petrik Béla épp e folyóirat hasábjain közölt alapos, kitekintésekben gazdag tanulmányt az íróról (*Hitel*, 2005. január). Tanulmánya első részében felveti a kérdést: mi lett volna Szabó Dezsővel, ha túléli az ostromot, ha ottmarad az elkövetkező évek politikai palettáján, ha mint a Magyar Közösség „szellemi atyját” a vádlottak padjára ültetik? Válasza egyértelmű. De tényleg, mit is tudott volna Szabó Dezsőből hasznosítani az ország, a politika, ha a társadalom a demokrácia irányába fejlődik? Mindent, ha valami csoda folytán törvényerejű rendeletbe foglalják ezt a két mondatát: „Szervessé, organikussá tenni a népképviselőt: ez az új demokrácia első alapfeladata. Amit másképp úgy fejezhetnénk ki: állandó fokozatossággal átalakítani a népképviselőt a nép tényleges részvételévé, a történelmi, az államéletben” (*A magyar jövő alapproblémái*).

Épp az ellenkezője történik. A külső vezérlésű új regnálók mindent megtettek azért, hogy az 1943-as balatonszárszói találkozó résztvevőinek a magyar jövőre vonatkozó elképzelései dominóként omoljanak össze. Az a jövőkép, mely valamiféle „önálló történelmi műhely”, nevezhetjük „harmadik útnak” is, formájában képzelte el a magyarság háború után remélt sorsát, s mely legmarkánsabban Németh László nagy hatású előadásában körvonalázódott, de Veres Péter záró előadásában is helyet kapott, az ő gondolataira vezethető vissza. Szabó Dezső már 1935-ben a német és orosz „lidércnyomással” (az ő kifejezése) szemben,

a kelet-európai kisállamok szövetségének megteremtését szorgalmazta. „E népek legtöbbje – írja – az előtt a nagy történelmi probléma előtt áll, hogy történelmi egyénisége teljes megépítését csak úgy érheti el: ha parasztságából fejleszt középosztályt, vezető: történelmet és kultúrát csináló elemeket” (*Magyarország helye Európában*). Szinte szövegszerű egyezéssel bukkannak fel ugyanezek a gondolatok Szabó Zoltán ekkor született s rá egy évre megjelenő szociográfiájában, a *Tardi helyzetben*. Csakhogy a parasztságból kisarjadó népi értelmiség, a középosztály ezen úton történő képződésének eredményességét másképp ítéli meg Mester és tanítvány. Míg Szabó Dezső hite töretlen a parasztból kinőtt értelmiség megteremtésében, még a képzés intézményrendszerét is gondosan kidolgozza (lásd: *A magyar középosztály megteremtése*), addig a Mátra vidékének szociográfusa azt vizsgálja, hogy vajon az akkori középosztály torz illúziókat ringató népszemléletének, nem az-e az oka, hogy a parasztság csak néhány fiában juthat fel ebbe a régióba, s így nem is változtathat annak reflexein? S bár Szabó Zoltán több lehetőséget lát az alsóbb néposztályok felemelkedésére e vidéken, mint az ország más tájain, az olvasó nem felejt: épp e terület falujából, Tardról hozza a példát a jegyzőgyakornok parasztfiúról, kit szülei maguk és a falu fölé igyekeznek emelni, s kinek nagy reményű életét korai halál lobbantja el. De visszatérve Szabó Dezsőre: a „harmadik út” felvázolta kép, mely tőle veszi eredetét, a háború éveiben összekapcsolódott a megmaradás kérdésével: olyan belső védelemre helyezte a hangsúlyt, mely gyökereit a magyar történelemben és hagyományban, a magyarság lelki alkatában találta meg.

Tisztában volt azzal is, hogy a jövő kihívásának csak akkor felelhet meg egy nemzet, ha a múlt tudatosítása, teremtő-szervező gondolattal, morális magatartással párosul.

Vajon, lehet-e paraszttelkekkel nem paraszttéletet berendezni? Vajon, felépíthető-e az a társadalom, mely a korábbi szűk életfeltételek megváltoztatása mellett, megőrzi a paraszti életből azt, ami hasznos és előremutató? – ez a végeredményben Szabó Dezső-i kérdés készíti a *Paraszti jövőndő* megírására Veres Pétert. Vitára azonban már nem bocsáthatja gondolatait, mert a döntés megszületett: 1948 nyarán, Szent István napján, a könyv megjelenésének évében, Rákosi Mátyás Kecskeméten meghirdeti a kommunista párt parasztprogramját. Szabó Dezső „egész látóhatára”, eszmerendszere ekkor indul süllyedésnek. Aztán sérül még egyszer, 1989 után. Pedig az ország függetlenedésével, a korábbi rendszer összeomlásával, hosszú idő óta először nyílik lehetőség arra, hogy a nemzet a saját útján járjon. Nem így történik. A termőföld, a mezőgazdaság rendezése, melyet Szabó Dezső és a népi mozgalom a jövő zálogának tekintett, Krisztus elkockázott köntösének sorsára jut.

De hát mit is lehetett várni, amikor az MDF színeiben induló költségvetési és pénzügyi bizottság elnökévé megválasztott szakpolitikus egy kampányrendezvényen, kérdésemet, hogy milyen hasznosítható elemei lehetnek a mában a „harmadik út” kínálta lehetőségnek, van-e alternatív megoldás, egyszerűen lesöpörte az asztalról. Szabó Dezső ugyan szobrot kapott 1990-ben a Gellért-hegyen, ha nem is a sziklaoromzaton, de gondolatai, eszméi, múltra érzékeny közösségi tudatunk fokozódó elsorvadása idején, a róla elnevezett emléktársaság értékelhető igyekezete ellenére sem kerültek be mindennapi vérkeringésünkbe, s úgy tűnik, jó darab ideig várat magára ez a találkozás. ◀